

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CLUNE, LORI .RO

**Procesul Secolului XX: soții Rosenberg -
trădarea secretului bombei atomice** / Lori Clune. -
trad.: Liviu Mateescu. - București : Orizonturi, 2020
ISBN 978-973-736-419-7

94

Corector: Dușa Udrea-Boborel
Tehnoredactor: Petronella Andrei

Copyright © Oxford University Press 2016.

Toate drepturile asupra acestei ediții
aparțin *Editurii Orizonturi*

Editura ORIZONTURI – București
Bdul Libertății nr. 4, bl. 117, et. 7, ap. 20
telefon: 021.3177679, 0744531333
e-mail: orizonturi@editura-orizonturi.ro

LORI CLUNE

Procesul Secolului XX: Soții Rosenberg

Trădarea secretului bombei atomice

Traducere: Liviu Mateescu

Editura ORIZONTURI

traducere de Liviu Măteescu
tratat, Liviu Măteescu - București - Orizonturi, 2020
ISBN 978-973-736-118-7

Procesul Secolului XX:

Sofii Rosenberg

Traducerea secretului bombelor atomice

Coordonator: Dana Udrășă-Robert
Tehnoredactor: Gabriela Anghel

Traducere: Liviu Măteescu

Copyright © Oxford University Press 2016

Prima drepturi asupra acestui text
apartine Editurii Orizonturi

Editura ORIZONTURI - București
Bd. L. Bălcescu nr. 4, M. 111, et. 3, m. 20
011122
Editura ORIZONTURI

CUPRINS

<i>Prefață</i>	7
Introducere	13
Capitolul I. Truman	29
Capitolul al II-lea. Tranziția	83
Capitolul al III-lea. Eisenhower	127
Capitolul al IV-lea. Execuția	183
Capitolul al V-lea. Reverberații	231
Concluzie	279

Capitolul I

Truman

Trebuie să știți că am avut îndoieli serioase cu privire la acest proiect. Astăzi, când viitorul, atât de plin de promisiuni de mai bine, e la doar o aruncătură de băț de disperare, aceste îndoieli ne apasă și mai tare.

– J. Robert Oppenheimer, 1945

În orele dinaintea zorilor de 25 iunie 1950, trupele nord-coreene au traversat paralela 38, intrând în Coreea de Sud. Peste 100 000 de coreeni muriseră deja în sângerosul război civil care cuprinsese mica națiune peninsulară, o țară care încă se refăcea după ocupația japoneză din cel de-al Doilea Război Mondial. Cu toate acestea, atacul în chestiune, petrecut în acea dimineață de duminică, a atras atenția secretarului de stat Dean Acheson și președintelui Harry Truman. În doar câteva zile trupele americane au intervenit într-o „acțiune polițienească” în Coreea, sub acoperirea Națiunilor Unite, transformând un război „rece” militarizat într-o baie de sânge surprinzător de fierbinte. O serie rapidă de victorii repurtate în fază inițială a fost urmată de un război de uzură, pozițional, apoi de înfrângere. Americanii au început să se întrebe cum de fuseseră atrași într-un asemenea conflict dezastruos, la mii de kilometri distanță de casă, și pe cine ar putea să învinovățească pentru asta. Julius și Ethel Rosenberg aveau să ofere când un răspuns la aceste întrebări.

Officialii administrației Truman credeau în următoarea succesiune a evenimentelor: (1) soții Rosenberg au dat „secretul” bombei atomice Uniunii Sovietice; (2) având bomba, Stalin a avut ideea de a fi mai agresiv în Coreea; (3) Kim Ir Sen și ceilalți

lideri comuniști coreeni erau subordonați lui Stalin și au urmat ordinul liderului sovietic, invadând Coreea de Sud; și (4) ca lider al lumii libere, Statele Unite intenționau să împiedice răspândirea comunismului, așa că l-au sprijinit pe președintele Republicii Coreea, Syngman Rhee pentru ca acesta să-i respingă pe comuniști în afara granițelor Coreei de Sud. În plan intern, deconspirarea comuniștilor îmbrăcase o formă fanatică – cunoscută sub numele de McCarthyism, și pentru a dovedi faptul că e un anticomunist convins, Truman i-a condus pe americani într-un război masiv, în care aveau să fie uciși milioane de oameni, inclusiv 36 000 de americani, ale căror familii au rămas să se întrebe de ce oare fusese necesar acest sacrificiu.

Astfel inflamată, Administrația Truman a dat vina pe soții Rosenberg, acuzându-i că i-au făcut mai puternici pe sovietici și, prin extensie, pe nord-coreeni, cauzând astfel baia de sânge din Coreea. Truman a dat ordin Departamentului de Justiție să îi ancheteze pe cei doi soți și să-i pedepsească exemplar. Când comunitatea internațională a început să-și manifeste dezacordul cu privire la persecuția la care erau supuși soții Rosenberg, oficialii administrației au fost șocați și mirați. Propaganda era esențială pentru câștigarea simpatiei și sprijinului pentru Statele Unite în Războiul Rece, însă până la urmă Administrația nu a reușit să convingă opinia publică internațională, mai cu seamă pentru că agențiile federale rivale au avut abordări total opuse, și oficialii au presupus că protestatarii erau cu toții simpatizanți comuniști, care susțineau cauza sovietică. Ambasadorii și ceilalți diplomați americani care lucrau în străinătate au fost primii care s-au confruntat cu nemulțumirea care cuprinsese întregul mapamond, însă acestora nu li s-a trasat o direcție clară, astfel că au răspuns într-o manieră dezorganizată și contraproductivă. Cei care protestau – atât comuniștii, cât și anticomuniștii – abordau probleme diverse: moralitatea, martiriul, justiția, antisemitismul și pedeapsa cu

moartea. Prinsă pe picior greșit, Administrația Truman a fost forțată să reacționeze, să își adapteze reacțiile, chinându-se să mențină un oarecare control asupra propagandei în legătură cu cazul acesta și să formuleze răspunsuri potrivite pentru reacția plină de adversitate a comunității globale.

Statele Unite și Uniunea Sovietică aveau o alianță caracterizată prin precauție încă de când Germania invadase URSS-ul, în iunie 1941, însă în ultimele luni ale celui de-al Doilea Război Mondial tensiunile dintre cele două țări au crescut. În 1944 alianța era afectată de lipsa de încredere, mai ales în condițiile în care cazurile de spionaj confirmau temerea că printre americani există trădători. Anxietatea a atins cote mai mari după ce inamicul comun, Germania, a capitulat în mai 1945 și din nou după ce americanii au lansat două bombe atomice asupra Japoniei în august același an. Întreaga lume a aflat rapid de devastarea și radiațiile pe care Little Boy și Fat Man le cauzaseră în Hiroshima și Nagasaki și astfel a intrat, șocată, în noua eră atomică. Americanii oferiseră o reacție în care se amestecau optimismul și frica.

Sondajele de opinie făcute la câteva săptămâni după lansarea celor două bombe au arătat că aproape 70 la sută dintre americani considerau că fabricarea bombei atomice fusese un lucru pozitiv. J. Robert Oppenheimer, care a coordonat construcția și testarea bombei în Los Alamos, New Mexico, a explicat de ce au fabricat-o. Motivați inițial de teama că naștii aveau să facă primii o astfel de bombă și de speranța că munca lor urma să scurteze războiul, fizicianul a recunoscut că persoanele implicate au fost animate și de o oarecare curiozitate, și de un „spirit de aventură”. Un om de știință, a explicat Oppenheimer, consideră că „este bine să afle cum funcționează lumea”. Cu toate acestea, un an mai târziu John Hersey își șoca cititorii descriind viața a șase cetățeni din Hiroshima în momentele de după explozie, un articol care a umplut întregul

număr din *New Yorker*. „Nu m-am gândit niciodată la oamenii din orașele bombardate ca la niște persoane”, recunoștea un cititor. Un critic a concluzionat că acest reportaj „aduce acasă la cititor, într-o manieră cutremurătoare, ororile îngrozitoare ale bombei atomice”. O parte dintre americani au început să aibă o altă spaimă: dacă oficialii Statelor Unite au reușit să păstreze secretul cu privire la un proiect atât de mare, oare ce altceva mai ascund?

În timp ce Europa de Est se chinuia sfâșiată între dezastrul rămas după război și răspândirea dominației comuniste, și Winston Churchill declara că o „Cortină de Fier” a coborât de-a curmezișul Europei, cei care se ocupau de politica americană se străduiau să pună la punct o strategie, în mijlocul unui sentiment de teamă din ce în ce mai mare. În februarie 1946, George Kennan, oficial al Departamentului de Stat și expert în chestiunile ce țineau de Moscova, a transmis o telegramă lungă, în care detalia politica îngrădirii. Autoproclamat lider al lumii libere, Statele Unite își făcuseră o prioritate în politica externă din împiedicarea răspândirii comunismului. Câteva luni mai târziu, sovieticii replicau, tot printr-o telegramă, subliniindu-și eforturile pe care le făceau pentru a contracara capitalismul, militarismul și imperialismul susținut de Statele Unite. La doar două luni după bombardamentele de la Hiroshima și Nagasaki George Orwell a denumit acest conflict între SUA și URSS un „război rece” cu „o pace care nu e pace”. Comunismul părea să avanseze peste tot în lume, așa că mulți americani au dat vina pe politica externă anemică promovată de Franklin Roosevelt și Harry Truman și administrațiile lor democratice. Alegerile din 1946 au reflectat acest dezacord al cetățenilor cu Partidul Democrat. După numărătoarea voturilor, republicanii au câștigat majoritatea în ambele camere ale Congresului, prima dată după 1928.

Poporul american vedea fiecare avans al comuniștilor ca pe o amenințare la siguranța națională a Statelor Unite. Politica

timidă și firavă părea un teren fertil pentru astfel de amenințări. Era deci nevoie de lideri capabili să reziste, să lupte. Americanii au căutat politicieni care să dea dovadă de putere, de robustețe, de masculinitate, capabili să protejeze valorile de bază ale Statelor Unite, libertatea și democrația, în fața amenințării comunismului care înainta periculos de repede.

Odată stabilite taberele Războiului Rece, acțiunile de pe plan intern și extern au vădit o nevoie de rafinare a politicii de îngrădire, de izolare, de împiedicare a răspândirii comunismului dusă de Statele Unite. Când Marea Britanie s-a plâns că nu-i mai poate susține pe militanții anticomuniști din Grecia și Turcia, Harry Truman a răspuns cu ceea ce avea să marcheze începutul Războiului Rece: Doctrina Truman. Președintele a convocat o sesiune extraordinară a Congresului și, susținând nevoia de o cruciadă religioasă împotriva comuniștilor atei, a solicitat ajutor militar și economic pentru salvarea celor două țări de la o dominație sovietică aproape sigură. A primit ajutorul cerut, ba chiar mai mult.

Truman, un om foarte tolerant și un creștin devotat, a făcut apel la liderii tuturor religiilor pentru a se asigura că „bunele moravuri ale lumii sunt de partea noastră”, în lupta împotriva comunismului lipsit de Dumnezeu. Pentru a obține sprijinul iudeo-creștinesc, președintele a recunoscut Israelul și a apelat la Papa Pius al XII-lea pentru a începe discuții diplomatice cu Vaticanul. Papa a fost de acord cu Truman: „O pace durabilă între națiuni nu poate exista decât dacă este construită pe fundația solidă a credinței într-un singur Dumnezeu, atotputernic, Creatorul tuturor oamenilor”. Cum bomba atomică mărise miza, punând în pericol existența rasei umane, Statele Unite aveau să conducă „lumea liberă” într-un război defensiv împotriva comunismului sovietic, pentru a asigura continuarea existenței umanității. Lumea era în pericol, și ei aveau nevoie de Dumnezeu de partea lor în cruciada religioasă care a fost Războiul Rece.

Evenimentele de pe plan global au provocat răspunsul imediat al Americii. Imediat după lovitura de stat din Praga, de la începutul anului 1948, pusă la cale de sovietici, Truman a anunțat crearea unui program de asistență a națiunilor vulnerabile în fața răspândirii comunismului. Truman l-a numit Planul Marshall, după cel care l-a creat, George C. Marshall, care avea să primească Premiul Nobel pentru Pace în 1953 pentru eforturile sale. Când liderul comunist din Iugoslavia, mareșalul Tito, s-a dezis public de Stalin în 1949, secretarul de stat Dean Acheson (*Fotografia 1.1*) a sperat că va putea exploata această fisură în comunismul global revendicându-l pe Tito, susținând că acum este „ticălosul nostru”. Pentru a contracara amenințarea din ce în ce mai mare, Statele Unite s-au alăturat aliaților săi, formând Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (NATO); la rândul ei, Moscova a replicat prin Pactul de la Varșovia. În iunie 1948, când Stalin a ordonat o blocadă în Berlin, oraș aflat adânc în teritoriul Germaniei de Est, controlat de sovietici, Truman a contracarat organizând timp de 15 luni un pod aerian prin care a alimentat Berlinul, menținându-i legătura cu Vestul. Până la urmă, sovieticii au ridicat blocada, însă au construit Zidul Berlinului, simbol al Războiului Rece, care avea să înceapă curând. Pe măsură ce Războiul Rece a devenit mai complex și mai solicitant, Congresul a aprobat crearea Consiliului de Securitate Națională (NSC), care urma să ajute Casa Albă la coordonarea politicii externe și la reconfigurarea serviciilor de informații sub denumirea de Agenția Centrală de Informații: CIA.

Truman a purtat și acasă, pe plan intern, Războiul Rece. Când criticii au acuzat Administrația Truman că e prea moale cu comuniștii, președintele a dat Ordinul Executiv numărul 9835, în martie 1947, Ordin prin care au fost create Comitetele de Loialitate, cu ajutorul cărora urmau să fie identificați și îndepărtați comuniștii și alți suspecți subversivi din guvernul federal. Când teama de îndoctrinarea comunistă a măturat țara,

Fotografia 1.1 Președintele Harry Truman și secretarul de stat Dean Acheson la ceremonia de depunere a jurământului de către Acheson, pe 21 ianuarie 1949. Abbie Rowe, National Park Service (prin bunăvoința Bibliotecii Harry S. Truman).

Comitetul pentru Activități Neamericane (HUAC) i-a interogat pe scenariști și regizori de la Hollywood, universitățile i-au concediat pe profesorii care aveau atitudini prea radicale, statele cereau jurăminte de loialitate. Când George Orwell a publicat romanul său distopic *1984*, în 1949, mulți au văzut în el imaginea paranoiei care în acele zile crescuse și se răspândise foarte mult.

În vara lui 1949, Truman i-a uimit pe americani când a anunțat că sovieticii și-au testat prima lor bombă nucleară. Guvernul sovietic finanțase studii despre bombă încă din 1940, când, după cum avea să-și amintească mai târziu un fizician american, și-au dat seama că americanii lucrau la bombă, pentru că

nu primiseră niciun răspuns din partea Statelor Unite la o lucrare sovietică în care erau detaliate „rare fisiuni spontane ale uraniului”. În orice altă perioadă lucrarea respectivă ar fi provocat reacții viguroase. „Rusia”, își amintea fizicianul, „era la fel de misterioasă și de îndepărtată ca partea întunecată a lunii și nu dădea dovadă de prea multă productivitate când venea vorba despre idei noi sau de invenții”. O glumă care circula destul de mult printre oamenii de știință ai momentului reflecta această subestimare a sovieticilor: „Rușii n-ar putea introduce pe furis bombe nucleare în Statele Unite strecurându-le în valize, pentru că n-au inventat încă o valiză funcțională”. În 1946, Truman l-a întrebat pe J. Robert Oppenheimer, profesor de fizică la Berkley și conducător al Proiectului Manhattan, dacă știa când puteau sovieticii să construiască propria lor bombă atomică. Oppenheimer a răspuns că nu știa, însă președintele a spus că el știa. „Când?” a întrebat Oppenheimer. „Niciodată”, a răspuns Truman încrezător.

În discursul său radiodifuzat în care a anunțat lansarea bombei la Hiroshima, în 1945, Truman i-a mulțumit lui Dumnezeu pentru că a oferit cunoștințele necesare „nouă, și nu inamicilor noștri” și s-a rugat ca Dumnezeu „să ne îndrume pentru a o folosi în modalitățile dorite de el și pentru îndeplinirea voinței lui”. Mulți americani s-au întrebat cum a fost posibil ca doar câțiva ani mai târziu comuniștii atei să dețină și ei acele cunoștințe. Senatorul democrat Brian McMahon, un catolic devotat și membru al Comitetului Unit pentru Energie Atomică, a susținut că bombardamentul de la Hiroshima a fost „cel mai mare eveniment din istoria lumii, de la nașterea lui Iisus Hristos încoace”. Cum au putut deci inamicii să dobândească și ei această putere?

Americanii n-ar fi trebuit să subestimeze eforturile sovieticilor în ceea ce privește bomba atomică din două motive: primul era reprezentat de Raportul Smyth, al doilea era spionajul. Fizicianul Henry D. Smyth, profesor la Princeton, a întocmit un

raport despre informațiile referitoare la fisiunea atomică, respectiv despre acele informații din Proiectul Manhattan care fuseseră făcute publice, aparte de materialele clasificate ca strict secrete. De exemplu, erau incluse informațiile despre cum să se procedeze pentru purificarea uraniului și cum să se separe chimic plutoniul, însă nu se vorbea despre implozie. Casa Albă și Departamentul de Război au publicat Raportul Smyth la câteva zile după bombardarea Hiroshimei și Nagasaki-ului. Mulți oameni de știință susțineau un control internațional și cooperarea în privința bombei atomice, inclusiv Albert Einstein și J. Robert Oppenheimer, care, alături de alții savanți, a pus bazele revistei *Bulletin of the Atomic Scientist*, în decembrie 1945. Cu toate acestea, 75 la sută dintre americani doreau ca Statele Unite să păstreze doar pentru ele controlul asupra noilor tehnologii, iar majoritatea funcționarilor guvernamentali și liderilor militari erau și ei de aceeași părere. Raportul Smyth a reprezentat o ultimă încercare de deschidere: Creată la scurtă vreme după aceea, Comisia pentru Energie Atomică a Națiunilor Unite nu a reușit să creeze un set de reguli internaționale în acest domeniu, așa că s-a desființat, și astfel s-a ajuns la o dezvoltare haotică, la liber pentru toată lumea și dezvoltarea și acumularea de armament nuclear.

Sovieticii au tradus Raportul Smyth în rusă, la începutul anului 1946, și l-au distribuit tuturor savanților și inginerilor angrenați în dezvoltarea proiectului bombei atomice a URSS-ului. Însă sovieticii au avut și o altă sursă de informații în interiorul Proiectului Manhattan, sursă care a coroborat informațiile obținute pe alte căi și a completat spațiile goale din Raportul Smyth. Această sursă era reprezentată de spionii sovietici, spioni care i-au dat numele de cod Enormous proiectului Statelor Unite de dezvoltare a bombei atomice.

Inițial, americanii au fost prea speriați că sovieticii au obținut bomba atomică pentru a se mai îngrijora cu privire la modalitatea prin care reușiseră să facă asta. Pe prima pagină a

ziarelor din întreaga țară s-a exclamat: „RUSSIA ARE BOMBA ATOMICĂ!” În ciuda articolelor care explicau că nu era niciun motiv să se creadă că războiul ar fi fost iminent, americanii au intrat într-o stare de teroare. Profesorii îi învățau pe copiii de școală să „se ghemuiască la adăpost”, oficialii le cereau studenților din Los Angeles și New York City să poarte tăblițe cu numele la școală, pentru a le putea fi identificate cadavrele după un eventual atac. Familiile au început să-și construiască adăposturi antiatomice, în care și-au făcut provizii de alimente conservate și medicamente. Un simbol al acestei terori a fost Ceasul Apocalipsei, construit de *Buletinul Științelor Atomice* pentru a oferi o reprezentare grafică a evoluției amenințării unui război nuclear. În iunie 1947, ceasul a fost pus în funcțiune, arătând ora 12 fără șapte minute. În toamna lui 1949, minutarul se mutase deja cu patru minute, ajungând la doar 12 fără trei minute. Starea de paranoia rezultată în urma acestor evenimente devenise palpabilă, făcându-i pe unii să descrie perioada de început a Războiului Rece ca pe opusul unei epoci a înțelepciunii.

Teama de comuniști a făcut să apară articole de genul „Cum să recunoști un comunist”, publicat în revista *Look*. Autorul le spunea cititorilor că, dacă înțeleg că un comunist „gândește diferit de alte genuri de americani”, ar putea să „evite să fie prins în mrejele stângismului”. Dacă o persoană numea criticii „fasciști” și considera capitalismul și democrația ca fiind „decadente”, se putea presupune că este vorba despre un comunist. Oficialii federali au dus lucrurile și mai departe și i-au acuzat pe liderii Partidului Comunist American (CPUSA) că incită la revoluție, încălcând prevederile Legii Smith. Dovezile, susțineau oficialii, constau nu în ceea ce făceau comuniștii, ci în ceea ce citeau și în ceea ce discutau. Curtea Supremă a aplicat prevederile Legii Smith și a pronunțat condamnări în baza acestei legi în dosarul *Dennis vs US* (în 1950) și astfel 11 dintre comuniștii de frunte din America au fost trimiși în spatele

gratiilor, cu pedepse de până la cinci ani. Un editorialist de la *Hearst* susținea că singura modalitate în care se putea rezolva această chestiune era uciderea tuturor comuniștilor.

Evenimentele din Asia au dus la o escaladare a senzației de teamă în toamna lui 1949. La mai puțin de o săptămână după ce sovieticii au confirmat prima lor explozie nucleară, Mao Zedong a anunțat crearea Republicii Populare Chineze. Marele aliat al Americii din al Doilea Război Mondial devenea țara cu cei mai mulți comuniști de pe planetă. Mao a mers în luna decembrie a acelui an într-o vizită de lucru la Moscova, vizită care a durat două luni și care s-a finalizat cu încheierea Tratatului Sino-Sovietic, tratat care confirma, în mințile oficialilor guvernamentali, amenințarea unei mișcări comuniste globale, care avea tendința să cuprindă toată planeta. Încercând să-și revină din acest șir de lovituri, Administrația Truman a încercat din răspuț să limiteze efectele acestei amenințări, combătând în același timp acuzațiile că toți democrații erau slabi, prea indulgenți cu comuniștii.

Când Alger Hiss, diplomat de nivel înalt și acuzat de spionaj, a fost condamnat pentru mărturie mincinoasă în 1950, americanii s-au temut că Statele Unite începeau să fie măcinate de comuniști din interior. Secretarul de stat Acheson a declarat în public că-i e alături fostului său coleg de la Harvard – „Nu intenționez să-i întorc spatele lui Alger Hiss”. Această declarație s-a dovedit dezastruoasă pentru administrația prezidențială, care deja era acuzată că era prea moale cu comuniștii. Aripa dreaptă a republicanilor l-a condamnat pe Acheson pentru loialitatea pe care i-a arătat-o lui Hiss. Cazul Hiss și cele ale altor spioni comuniști le-au permis conservatorilor să câștige teren și să îi pună pe democrați într-o poziție defensivă. Revista *Newsweek* a declarat că procesul lui Alger Hiss a „dezvăluit influența Rusiei în Departamentul de Stat”. Cartea autobiografică a acuzatorului lui Hiss, Whittaker Chambers, *Witness*, a ajuns rapid pe primele locuri în topurile de vânzări,